

**სახელმწიფოთა მეთაურებს შორის პირადი ურთიერთობების გავლენა
ქვეყნების პოლიტიკურ და ეკონომიკურ კავშირებზე
(ედუარდ შევარდნაძისა და ჰეილარ ალიევის
მაგალითის საფუძველზე)**

გიორგი ფარეშიშვილი

*პოლიტიკის მეცნიერების დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი,
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
ელ-ფოსტა: giorgi.pareshishvili@ciu.edu.ge
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0485-0880>*

მაია ალადაშვილი

*ასოცირებული პროფესორი, იაკობ გოგებაშვილის
სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ელ-ფოსტა: maia.aladashvili@tesau.edu.ge
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3473-8715>*

აბსტრაქტი. წინამდებარე კვლევიდან ჩანს, თუ რამდენად შეუძლია სახელმწიფოთა ლიდერებს შორის არსებულ პირად ურთიერთობებს მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინოს ორმხრივ სახელმწიფო კავშირებზე. ეს კარგად გამოიკვეთა აზერბაიჯანის პრეზიდენტ ჰეილარ ალიევისა და საქართველოს პრეზიდენტ ედუარდ შევარდნაძის ურთიერთობის მაგალითზე. ყოფილი საბჭოთა ფუნქციონერები, ალიევი და შევარდნაძე, რომლებიც შემდეგ თავთავიანთ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებს სათავეში ჩაუდგნენ, ხანგრძლივი, პირადი კავშირის წყალობით განმსაზღვრელ როლს ასრულებდნენ 1990-იანი წლებისა და 2000-იანი წლების დასაწყისის ბურუსიან პოსტსაბჭოთა პერიოდის აზერბაიჯანულ-ქართული ურთიერთობების ჩამოყალიბებაში.

კვლევა აანალიზებს, თუ როგორ უწყობდა ხელს მათ ურთიერთობას საერთო საბჭოთა პოლიტიკურ გამოცდილებასა და პირად ნდობაზე დაფუძნებული სტრატეგიული თანამშრომლობა – განსაკუთრებით ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის მსგავსი ენერგეტიკული სატრანსპორტო დერეფნების განვითარებაში, რეგიონული არასტაბილურობის პირობებშიც კი. დიპლომატიური კომუნიკაციების, მემუარების, ინტერვიუებისა და პოლიტიკის შედეგების გაანალიზების გზით კვლევა ცხადყოფს, რომ ორმხრივი კავშირები მათ ურთიერთობას სიმტკიცეს ანიჭებდა და ორივე ქვეყანას საშუალებას აძლევდა ნავიგაცია გაეკეთებინა კომპლექსურ რეგიონულ დინამიკაში — რუსეთის, სომხეთისა და დასავლური ძალების ჩართულობის გათვალისწინებით.

კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, ნათლად ჩანს, რომ ზემოხსენებულ სახელმწიფოთა ლიდერების პირადი კავშირები ინსტიტუციურ სტაბილურობას უზრუნველყოფდა. ფორმალური დიპლომატიური არხების მიღმა არსებული ასეთი ურთიერთობა კი ორივე ქვეყანას რთული პრობლემების გადაჭრისა და გრძელვადიანი, ერთობლივი, სტრატეგიულად უფრო მოქნილი კურსის გატარების შესაძლებლობას აძლევდა. ეს შემთხვევა ფასეულ მეცნიერულ გაკვეთილს გვთავაზობს, თუ როგორ შეიძლება ლიდერებს შორის ურთიერთობებმა პოსტსაბჭოთა სივრცეში დიპლომატიური რესურსის ფუნქცია შეასრულოს; ეკონომიკური ინტეგრაციისა და ორმხრივი უსაფრთხოების მოწყობისთვის გზა გაიკვლიოს, სწორედ მაშინ, როდესაც ფორმალური ინსტიტუტები ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების სტადიაშია. კვლევა მეცნიერულ ლიტერატურას ამდიდრებს იმ გაგებით, თუ როგორ მოქმედებს პირადი დიპლომატია სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებზე გარდამავალ პოლიტიკურ გარემოში.

საკვანძო სიტყვები: პირადი დიპლომატია; ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი; პოსტსაბჭოთაულიდერო-ბის დინამიკა; აზერბაიჯანულ-ქართული ურთიერთობები.

* * *

შესავალი. 1991 წელს საბჭოთა კავშირის დაშლამ კავკასიის რეგიონში ღრმა ტრანსფორმაციის პერიოდი გახსნა. საბჭოური სისტემიდან ახლადჩამოყალიბებულ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებს მრავალმხრივი გამოწვევების გადაჭრა მოუხდა: ლეგიტიმური მმართველობის ინსტიტუტების მშენებლობა; ეკონომიკური გარდამავლობის მართვა; ეთნიკური დაძაბულობის კონტროლი და საერთაშორისო სისტემაში სათანადო ადგილის დამკვიდრება. ბჟეზინსკის (1997 წ.) მოსაზრების მიხედვით, რომელმაც ცივი ომის შემდგომი გეოპოლიტიკის ფუნდამენტური ანალიზი შესთავაზა სამეცნიერო სამყაროს, ევრაზიული სივრცე და კავკასია მსხვილ ძალებს შორის სტრატეგიული კონკურენციის კვანძოვან არენად იქცა. ამ ბურუსიან გარემოში სახელმწიფო ლიდერებს შორის პირადმა ურთიერთობებმა მნიშვნელოვანი, თუმცა, ხშირად ნაკლებად შესწავლილი ფაქტორის როლი შეასრულა ორმხრივი ურთიერთობებისა და რეგიონული დინამიკის ჩამოყალიბებაში. წინამდებარე სტატია იკვლევს, თუ რა გავლენა მოახდინა აზერბაიჯანის პრეზიდენტ ჰეიდარ ალიევისა და საქართველოს პრეზიდენტ ედუარდ შევარდნაძის პირადმა ურთიერთობამ მათ ქვეყნებს შორის პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირების ჩამოყალიბებაზე ისტორიულად გარდამტეხი ეტაპის განმავლობაში.

ალიევი და შევარდნაძე განსაკუთრებული პოლიტიკური პარალელიზმით გამოირჩეოდნენ. ორივემ, როგორც კომუნისტური პარტიის თვალსაჩინო წარმომადგენლებმა, საბჭოთა სისტემის იერარქიაში მაღალი პოზიციები დაიკავეს. 1990-იანი წლებში კი, ისინი საკუთარი, დამოუკიდებელი სახელმწიფოების სათავეში მოექცნენ. მათმა ერთობლივმა საბჭოთა გამოცდილებამ, რეგიონული სირთულეების თანხვედრამა და ურთიერთნდობამ თანამშრომლობისთვის ისეთი საფუძველი შექმნა, რომელიც ფორმალურ დიპლომატიურ ჩარჩოებს გასცდა. გერმანის (2016 წ.) შეფასებით, ამგვარ ლიდერულ დინამიკას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა სამხრეთ კავკასიაში, სადაც სახელმწიფო ინსტიტუტები ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესში იყო. ეს ურთიერთობა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენდა, ვინაიდან ორივე ქვეყანა ერთდროულად ცდილობდა სუვერენიტეტის განმტკიცებას; ურთიერთობების მოწესრიგებას რუსეთთან; ენერგეტიკული რესურსებისა თუ სატრანსპორტო მარშრუტების განვითარებასა და დასავლურ ინსტიტუტებთან ინტეგრაციის კურსის გატარებას. მათი თანამშრომლობის მნიშვნელობა სამხრეთ კავკასიის ფართო გეოპოლიტიკური კონტექსტის გათვალისწინებით უნდა შეფასდეს, როგორც რთული რეგიონის, სადაც ხშირია ეთნიკური კონფლიქტები, ხოლო დიდი ძალების კონკურენტული ინტერესები სტრატეგიულ-ენერგეტიკულ რესურსებთან დაკავშირებით ერთმანეთს ემთხვევა. ალიევ-შევარდნაძის ურთიერთობამ კატალიზატორის ფუნქცია შეასრულა ისეთი თანამშრომლობისთვის, რომელმაც კოლოსალური ცვლილება შეიტანა რეგიონულ კონფიგურაციაში — განსაკუთრებით ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის (ბთჯ) ნავთობსადენის სახით, რომელიც რუსეთის ტერიტორიას გვერდს უვლიდა და კასპიის ენერგეტიკულ რესურსებს ევროპულ ბაზრებთან აკავშირებდა (Karagiannis, 2002).

სტატიაში ასახული პირადი დიპლომატიისა და სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობების სწორი გაანალიზება დიდ წვლილს შეიტანს მეცნიერულ ლიტერატურაში. კვლევის შედეგად კარგად ჩანს, როგორ შეუძლია ლიდერთა შორის პირად ურთიერთობებს ხელი შეუწყოს თანამშრომლობას გარდამავალ პოლიტიკურ გარემოში, სადაც ფორმალური ინსტიტუტები ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების სტადიაშია. დიპლომატიური კომუნიკაციების, პოლიტიკური შედეგების, საჯარო განცხადებებისა

და მემუარების გაანალიზებით ნაჩვენებია, თუ როგორ შექმნა ალიევ-შევარდნადის ურთიერთობამ სტრატეგიული პარტნიორობის ისეთი საფუძველი, რომელმაც ამ ლიდერების მმართველობის ვადების ამოწურვის შემდეგაც გაძლო (Mehdiyeva, 2011 წ.).

მეთოდოლოგია. კვლევა ეყრდნობა ფაქტების შესწავლის თვისებრივ მეთოდოლოგიას და პირველადი თუ მეორადი ფართო წყაროების ბაზაზე არის დაფუძნებული. პირველადი წყაროები მოიცავს: დიპლომატიურ კომუნიკაციებს, წამყვანი პოლიტიკური მოღვაწეების მემუარებს, ყოფილი მრჩეველებისა და სამთავრობო ჩინოვნიკების გამოქვეყნებულ ინტერვიუებსა და შესაბამისი პერიოდის (1993–2005 წწ.) პოლიტიკურ დოკუმენტებს. მეორად წყაროებს კი შეადგენს პოსტსაბჭოთა გარდამავლობის, სამხრეთ კავკასიის გეოპოლიტიკისა და ენერგეტიკული ინფრასტრუქტურის განვითარების სამეცნიერო ანალიზები. ანალიტიკური ჩარჩო გარეპოლიტიკური ანალიზისა და პირადი დიპლომატიის თეორიის ელემენტებს აერთიანებს, განსაკუთრებულ ყურადღებას კი ამახვილებს ინდივიდუალური დონის ფაქტორებზე საერთაშორისო ურთიერთობებში. კვლევაში კარგად ჩანს ალიევ-შევარდნადის ურთიერთობის ძირითადი ფაზები: ხელისუფლებაში დაბრუნების შემდეგ კავშირების განახლება (1993–1994 წწ.); ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენის ირგვლივ ორიენტირებული ენერგეტიკული თანამშრომლობის ფაზა (1994–2002 წწ.) და ორმხრივი თანამშრომლობის კონსოლიდაცია (2000–2005 წწ.).

ენერგეტიკული შეთანხმებები, უსაფრთხოების სფეროში თანამშრომლობის ჩარჩოები და მრავალმხრივი ინიციატივები, მაგალითად, გუამი, გამოიყენება ემპირიულ ინდიკატორებად სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებზე ამ კავშირის გავლენის გასაზომად. იმ შემთხვევებში, სადაც პირდაპირი პირველადი წყაროები მიუწვდომელია, კვლევა მეორად ლიტერატურასა და დიპლომატიურ მემუარებს ეყრდნობა პირადი დიპლომატიის მნიშვნელოვანი ეპიზოდების რეკონსტრუქციისათვის.

დისკუსია. თეორიული ჩარჩო.

პირადი ურთიერთობების როლი საერთაშორისო ურთიერთობებში

საერთაშორისო ურთიერთობების მეცნიერება სულ უფრო მეტ ყურადღებას უთმობს ინდივიდუალური დონის ფაქტორებს საგარეო პოლიტიკური შედეგების ჩამოყალიბებაში. სანამ სტრუქტურული თეორიები სისტემურ შეზღუდვებს უსვამს ხაზს, ხოლო შიდა პოლიტიკის მიდგომები ინსტიტუციურ ფაქტორებზე ამახვილებს ყურადღებას, სამეცნიერო ლიტერატურის სულ უფრო მზარდი ნაწილი ლიდერების, როგორც პიროვნებების, აღქმებისა და ურთიერთობების გავლენას იკვლევს სახელმწიფოთაშორის ქვეყნის ჩამოყალიბებაში (Sabanadze, 2010 წ.).

სახელმწიფოთა მეთაურებს შორის პირადი ურთიერთობები ამ ინდივიდუალური დონის ანალიზის სპეციფიკური განზომილებაა. იგი მოიცავს ემოციურ კავშირს, ნდობას, საერთო გამოცდილებებსა და ინტერპერსონალურ დინამიკას, რომლებსაც შეუძლია გააიოლოს ან დაბრკოლება შეუქმნას სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობას. პირადი ურთიერთობების გავლენა სახელმწიფოთაშორის კავშირებზე რამდენიმე მექანიზმის გზით ვლინდება:

1. როცა მათ შეუძლიათ შეამცირონ მოლაპარაკებებში ტრანზაქციული ხარჯები ნდობის განმტკიცებისა და პირდაპირი კომუნიკაციის არხების ჩამოყალიბებით;
2. ლიდერებს შეუძლიათ ინსტიტუციური დაბრკოლებების გადალახვა საბიუროკრატი პროცედურების გვერდის ავლით;
3. შეუძლიათ სიმტკიცე შესძინონ ორმხრივ ურთიერთობებს დაძაბულობის პერიოდებშიც თანამშრომლობის დინამიკის შენარჩუნებით;
4. შეუძლიათ ჩამოაყალიბონ რეგიონული თანამშრომლობის საერთო ხედვები, რაც შესაძლოა, ვერ მოხდეს ჩვეულებრივი დიპლომატიური არხების საშუალებით.

პირადი ურთიერთობების მნიშვნელობა განსაკუთრებით მწვავედ ვლინდება გარდამავალ პოლიტიკურ კონტექსტებში, სადაც ფორმალური ინსტიტუტები ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების სტა-

დიაშია. პოსტსაბჭოთა სივრცეში, სადაც ახლადჩამოყალიბებული სახელმწიფოები მმართველობის სტრუქტურებსა და დიპლომატიური კავშირებს ამკვიდრებდნენ, ლიდერებს შორის პირადი კავშირები ხშირად სტაბილობის გარანტიად იქცეოდა ხოლმე ინსტიტუციური ბიძგების ფონზე (Wheatley, 2005 წ.). თუმცა, პირადი ურთიერთობები შეზღუდვებსა და რისკებსაც შეიცავს. ასეთ ურთიერთობებს შეუძლია კონკრეტულ ინდივიდებზე დამოკიდებულება შექმნას, რაც ლიდერების ცვლის შემდგომ სიტუაციას ართულებს, ასევე, შეიძლება ვინმემ გვერდი აუაროს დემოკრატიული ანგარიშვალდებულების მექანიზმებს არაფორმალური საგარეო პოლიტიკის გატარებით. ალიევ-შევარდნადის ურთიერთობა ამ დინამიკის შესასწავლი სამაგალითო შემთხვევაა. მათი კავშირი საერთო საბჭოთა გამოცდილებიდან წარმოიშვა, მაგრამ დამოუკიდებლობის შემდგომ, გამოწვევებთან გამკლავების პროცესში, ახლებურად ჩამოყალიბდა. კონკრეტული პოლიტიკური შედეგების, განსაკუთრებით კი ენერგეტიკული თანამშრომლობისა და უსაფრთხოების ორიენტაციის, ანალიზის გზით შეგვიძლია უკეთ გავიაზროთ, თუ რა შესაძლებლობები და შეზღუდვები გამოაჩინა პირადმა დიპლომატიამ გარდამავალ პოლიტიკურ გარემოში.

ისტორიული კონტექსტი

საერთო საბჭოთა გამოცდილება და გზა ლიდერობამდე

ჰეიდარ ალიევისა და ელუარდ შევარდნადის ურთიერთობის ფორმირებაზე გადამწყვეტ გავლენას ახდენდა მათი პარალელური გამოცდილება საბჭოთა სისტემის შიგნით. ორივე მათგანი, ბრეჟნევის ეპოქაში, კომუნისტური პარტიის იერარქიაში ამაღლდა და საბოლოოდ მნიშვნელოვანი გავლენის პოზიციებს დაეუფლნენ.

1923 წელს ნახჭევანში დაბადებულმა ალიევმა სახელმწიფო უსაფრთხოების სტრუქტურებში დაიწყო კარიერა: 1967 წელს აზერბაიჯანის კგბ-ს თავმჯდომარის პოსტი დაიკავა; ხოლო 1969 წელს აზერბაიჯანის კომუნისტური პარტიის პირველ მდივნად დანიშნით, ფაქტობრივად, რესპუბლიკის ლიდერი გახდა; 1969-1982 წლებში გაგრძელებული ხელისუფლების პერიოდში ალიევი ძლიერ მართველად დამკვიდრდა, რომელმაც კორუფციასთან ბრძოლა მოსკოვთან კარგი ურთიერთობების შენარჩუნებით დაიწყო; საბოლოოდ, 1982 წელს, საბჭოთა კავშირის პოლიტიბიუროს სრული წევრი და მინისტრთა საბჭოს პირველი თავმჯდომარის მოადგილე გახდა (Cheterian, 2008 წ.).

მეზობელ საქართველოს სახელმწიფოში, სოფელ მამათში დაბადებული შევარდნაძე მსგავსი ტრაექტორიით მიიწევდა წინ: 1928 წელს, 20 წლის ასაკში, კომუნისტური პარტიის რიგებში შევიდა და საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროში სხვადასხვა პოზიციით ამაღლდა; 1972 წელს საქართველოს კომუნისტური პარტიის პირველ მდივნად დაინიშნა და კორუფციასთან ბრძოლისა და ადმინისტრაციული კომპეტენტობის წყალობით განსაკუთრებული აღიარება მოიპოვა; საქართველოში მიღწეული წარმატება 1985 წელს საბჭოთა საგარეო საქმეთა მინისტრის თანამდებობით განაგრძო – რომელზეც მიხეილ გორბაჩოვის მიერ დაინიშნა. ამ პოსტზე მუშაობისას მან ცივი ომის გვიანი პერიოდის, საბჭოთა საგარეო პოლიტიკის ფუნდამენტური რეფორმირების პროცესში გადამწყვეტი როლი შეასრულა (Chikovani, 2020 წ.).

ბრეჟნევის ეპოქაში რესპუბლიკურ ლიდერებად ყოფნის საერთო გამოცდილება ურთიერთგაგების საფუძველს ქმნიდა. ორივეს უხდებოდა ბალანსის დაცვა მოსკოვის მოთხოვნებსა და ადგილობრივ ინტერესებს შორის; რთული ეთნიკური პოლიტიკის ნავიგაცია თუ ეკონომიკური განვითარების მართვა საბჭოთა სისტემის შეზღუდვების ფარგლებში (Saparov, 2014). ორივემ პრაგმატიზმი და ადაპტირების ისეთი უნარი გამოავლინა, ისეთი თვისებები, რომლებიც შემდეგ, პოსტ-საბჭოთა გარდამავლობისას, ლიდერობის პროცესში, განსაკუთრებულ ღირებულებას შეიძენდა. ალიევისა და შევარდნადის გზები საბჭოთა კავშირის ბოლო წლებში ღრობით გაიყო, მაგრამ შემდგომ ორივე ახლადჩამოყალიბებული ქვეყნის ლიდერებად მოგვევლინენ პოლიტიკური კრიზისების ფონზე. შევარდნაძე 1990 წელს საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრის

პოსტიდან გადადგა და 1992 წელს სამშობლოში დაბრუნდა ზვიად გამსახურდიის გადაყენების შემდეგ, 1995 წელს კი პრეზიდენტად აირჩიეს. ალიევი 1993 წლის ივნისში აზერბაიჯანის პარლამენტის თავმჯდომარე, ხოლო ამავე წლის ოქტომბერში — პოლიტიკური არასტაბილურობის პერიოდში — პრეზიდენტი გახდა. ორივე ლიდერი ღრმა კრიზისის პირობებში დაბრუნდა ხელისუფლებაში: საქართველოში სამოქალაქო ომი, სეპარატისტული კონფლიქტები და ეკონომიკური კოლაფსი მძვინვარებდა; აზერბაიჯანი კი მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტსა და პოლიტიკურ არასტაბილურობას ებრძოდა.

გეოპოლიტიკური კონტექსტი

საერთო გამოწვევები და ინტერესები

პოსტსაბჭოთა სამხრეთ კავკასია კომპლექსურ უსაფრთხოების გარემოს წარმოადგენდა, რომელმაც განაპირობა აზერბაიჯანისა და საქართველოს სტრატეგიული გათვლები და ორმხრივი თანამშრომლობის სტიმული შექმნა. ორივე ქვეყანა სერიოზულ უსაფრთხოების გამოწვევებს აწყდებოდა: საქართველო აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სეპარატისტულ კონფლიქტებს ებრძოდა, ხოლო აზერბაიჯანი სომხეთთან მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტში იყო ჩართული (Lynch, 2004 წ.).

ეს კონფლიქტები ტერიტორიული დანაკარგებით, ადგილობრივად განაწყენებული ადამიანების დიდი რაოდენობის გაჩენითა და მუდმივი საფრთხეებით ვლინდებოდა, რაც მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ყურადღებასა და რესურსებს მოითხოვდა. ამ კონფლიქტებში განსაკუთრებულ საფრთხეს ორივე ქვეყნისთვის რუსეთი წარმოადგენდა. რუსეთის სამხედრო ძალები პირდაპირ იყვნენ ჩართულნი ქართულ კონფლიქტებში, ხოლო მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტში რუსეთი სომხეთთან ინარჩუნებდა მჭიდრო ალიანსს (Tokluoglu, 2011 წ.). ალიევიცა და შევარდნაძეც სერიოზულად ეჭვობდნენ რუსეთის სეპარატისტულ განზრახვებზე რეგიონში და კონფლიქტებში მოსკოვის ჩართულობას ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებზე გავლენის შენარჩუნების მცდელობად აღიქვამდნენ. რუსეთის, როგორც პოტენციური საფრთხის საერთო აღქმა, ამ ორივე ქვეყნისთვის ერთობლივი სტრატეგიული კურსის საერთო საფუძველს ქმნიდა. ქართულ ტერიტორიაზე რუსული სამხედრო ბაზების არსებობა კიდევ უფრო ამძიმებდა ქართულ სუვერენიტეტს და ქვეყანას რუსული ზეწოლის მიმართ მოწყვლადს ხდიდა (Yunusov, 2007 წ.).

ენერგეტიკული რესურსები და სატრანსპორტო მარშრუტები ურთიერთთანამშრომლობისთვის კრიტიკულ ასპარეზად იქცა. აზერბაიჯანს კასპიის ზღვაში მნიშვნელოვანი ნავთობისა და გაზის მარაგი გააჩნდა, მაგრამ მეზობელი ქვეყნების ტერიტორიაზე გამავალ სატრანზიტო მარშრუტებს საჭიროებდა. საქართველოს, თავისი გეოგრაფიული მდებარეობა რუსეთის ტერიტორიის გვერდის ამვლელი ახალი მილსადენის მარშრუტებისთვის იდეალურ სატრანზიტო ქვეყნად გარდაქმნიდა. შევარდნაძისთვის ენერგეტიკული ტრანზიტის პროექტებში მონაწილეობა მრავალმხრივ სარგებელს ნიშნავდა: სატრანზიტო გადასახადები საქართველოს გაჭირვებულ ეკონომიკას სასიცოცხლოდ საჭირო შემოსავლებს მოუტანდა; სტრატეგიულ ინფრასტრუქტურაში ჩართულობა გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის ზრდას უზრუნველყოფდა; ხოლო ენერგეტიკული თანამშრომლობა კავშირებს განამტკიცებდა აზერბაიჯანთან, თურქეთთანა და დასავლურ ძალებთან.

ალიევიცა და შევარდნაძემ ისეთი სასარგებლო პოლიტიკა გაატარეს, რომელიც მიზნად ისახავდა მათი ქვეყნების ინტეგრაციას დასავლურ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და უსაფრთხოების სტრუქტურებში — თუმცა, განსხვავებული მიდგომებითა და ვადებით. შევარდნაძემ, საბჭოთა საგარეო საქმეთა მინისტრის გამოცდილებაზე დაყრდნობით, საქართველო დამოუკიდებლობის პირველი წლებიდანვე მტკიცედ პროდასავლურ ბანაკში მოაქცია. ალიევი, თავდაპირველად, უფრო დაბალანსებულ კურსს ატარებდა, მაგრამ 1990-იანი წლების შუახანისთვის, აზერბაიჯანი ასევე, დასავლური ძალების, განსაკუთრებით კი, დასავლური ენერგეტიკული კომპანიების ენერგეტიკული პარტნიორობის გზით, უფრო მჭიდრო ურთიერთობისკენ გადაიხარა (Ismayilov, 2014 წ.). შესაბამისად, ორივე

ლიდერი ადასტურებდა, რომ მათ ქვეყნებს შორის მჭიდრო, სტრატეგიული ურთიერთთანამშრომლობა დასავლეთისკენ ინდივიდუალური ინტეგრაციის პერსპექტივებს გაამდიდრებდა.

პირადი დიპლომატია მოქმედებაში

თანამშრომლობის ძირითადი ეპიზოდები

ეროვნული ლიდერების სახით ალიევ-შევარდნაძის ურთიერთობის განახლება, 1993 წელს ალიევის ხელისუფლებაში დაბრუნებიდან მალევე დაიწყო. მათი პირველი მნიშვნელოვანი შეხვედრა დამოუკიდებელი სახელმწიფოების სათავეში, 1994 წლის თებერვალში, თბილისში შედგა, რაც ახალი ეტაპის, რეგულარული ორმხრივი კონსულტაციების სერიის დასაწყისს ნიშნავდა. დიპლომატიური წყაროების მიხედვით, საერთო საბჭოთა წარსული ორი ლიდერის ურთიერთობას ხელს უწყობდა. ისინი ხშირად საბჭოური პერიოდის საერთო ენაზე, კერძოდ, რუსულად ლაპარაკებოდნენ და კომუნისტური პარტიის ლიდერებად ყოფნის საერთო გამოცდილებას გამუდმებით უზიარებდნენ ერთმანეთს (Valiyev, 2009 წ.).

ყოფილი აზერბაიჯანელი დიპლომატი აღნიშნავდა, რომ მათ შორის ისეთი უშუალო გაგება იყო, რომელიც ხანგრძლივ განმარტებებს არ საჭიროებდა. ორივე ერთი სისტემის ფარგლებში მოღვაწეობდა და რეგიონული დინამიკა ისე ერთნაირად ესმოდა, როგორც ეს არ ესმოდათ ახალგაზრდა პოლიტიკოსებსა და დასავლელ პარტნიორებს. თანამშრომლობის ყველაზე კონკრეტული გამოსატულება ენერგეტიკის სფეროში გამოვლინდა. 1994 წლის სექტემბერში აზერბაიჯანმა ხელი მოაწერა ე. წ. საუკუნის კონტრაქტს — ხელშეკრულებას მსხვილ დასავლურ ნავთობკომპანიათა კონსორციუმთან აზერბაიჯანული „ჩირად-გუნაშლის“ ნავთობის საბადოების განვითარებისთვის. შევარდნაძის მხარდაჭერა, საქართველოს გავლით მილსადენის მარშრუტის განვითარებისთვის, გადამწყვეტი იყო აზერბაიჯანის ენერგეტიკული სტრატეგიის სიცოცხლის უნარიანობისთვის. 1994–1995 წლების შეხვედრებზე ორი ლიდერი „დასავლეთ-აღმოსავლეთ დერეფნის“ შექმნის პოტენციალს განიხილავდა — კონცეფციას, რომელიც საბოლოოდ ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენისა და სამხრეთ კავკასიის გაზსადენის სახით განხორციელდა (Garibov, 2016 წ.).

ალიევსა და შევარდნაძეს შორის პირადი ნდობა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ატარებდა ამ ადრეულ მოლაპარაკებებში, ვინაიდან ორივე ქვეყანას საშუალებას აძლევდა ერთიანი მოქმედების არე წარედგინა საერთაშორისო პარტნიორებისა და ენერგეტიკული კომპანიებისთვის. ენერგეტიკული თანამშრომლობის გარდა, ალიევი და შევარდნაძე რეგიონული უსაფრთხოებისა და მსხვილ ძალებთან ურთიერთობის მიმართ თავიანთ მიდგომებს მუდმივად ათანხმებდნენ. დსთ-ს მნიშვნელოვან სამიტებამდე, ისინი ხშირად ერთმანეთთან კონსულტაციებს მართავდნენ და ორგანიზაციის შიგნით სადავო საკითხებში ერთმანეთის თანმხედრ პოზიციებს უჭერდნენ მხარს (Kubicek, 2009 წ.). 1997 წელს გუამის (საქართველო, უკრაინა, აზერბაიჯანი, მოლდოვა) ჩამოყალიბება, რეგიონულ ორგანიზაციასთან მათი კოორდინირებული მიდგომის კიდევ ერთ გამოსატულებას წარმოადგენდა. უსაფრთხოებაში თანამშრომლობა, ასევე, პრაქტიკულ ზომებს ემყარებოდა, მათ შორის — სასაზღვრო უსაფრთხოების კოორდინაციასა და ინფორმაციის გაზიარებას, რაც ორი პრეზიდენტის ურთიერთნდობის წყალობით ხდებოდა შესაძლებელი.

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენი

პირადი დიპლომატიის მაგალითის კვლევა

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის (ბთჯ) მილსადენის პროექტი ალიევ-შევარდნაძის საქმიანი ურთიერთობის ყველაზე მნიშვნელოვან შედეგს წარმოადგენს. პროექტი სერიოზულ წინააღმდეგობას წააწყდა რუსეთის მხრიდან, რომელიც მასში საკუთარი სტრატეგიული ინტერესებისთვის საფრთხეს ხედავდა. რუსი ოფიციალური პირები პროექტის წინააღმდეგ ლობირებდნენ, ალტერნატიული მარშრუტების შეთავაზებით რუსეთის ტერიტორიაზე და ბთჯ-ს მარშრუტის კომერციული სიცოცხლისუნარიანობის კითხვის ნიშნის ქვეშ დაყენებით. პროექტი, ასევე, სკეპტიციზმს წააწყდა ბევრი

დასავლური ნავთობკომპანიისა და საფინანსო ინსტიტუტის მხრიდან, განსაკუთრებით ადრეულ ეტაპებზე, ასევე სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციებისგან გარემოსდაცვითი და სოციალური პრობლემების გამო (Pirani, 2009 წ.).

ამ გამოწვევების მიუხედავად, ბოტსვანის მილსადენის პროექტში, ორივე ლიდერის პირადი ვალდებულება და პასუხისმგებლობა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო ზრდის დინამიკის შესანარჩუნებლად. ყოფილი მრჩევლების ჩვენებებით, მილსადენის სწრაფ განვითარებას ორივე პრეზიდენტი მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობდა. ორმხრივ შეხვედრებზე ხშირად განიხილავდნენ მილსადენის განვითარების პერსპექტივებს და ნავთობკომპანიებთან თუ დასავლეთ მთავრობებთან მოლაპარაკებებში ერთნაირი მიდგომით გამოდიოდნენ. მათი ასეთი საერთო ვალდებულება პროექტის განვითარებაში უწყვეტობას ქმნიდა, მიუხედავად მთავრობების, ნავთობკომპანიების ლიდერების შეცვლისა და რეგიონული დინამიკის ცვალებადობისა. პროექტის მიმართ სტრატეგიული ხედვა მომავლის ეკონომიკურ სარგებელს სცდებოდა და ფართო გეოპოლიტიკური ხედვის ამბიციას ატარებდა. ორივე ლიდერი ხვდებოდა, რომ მილსადენი „დასავლეთ-აღმოსავლეთ დერეფანს“ ჩამოაყალიბებდა, რუსეთის გავლენას შეამცირებდა, იმავდროულად, დასავლეთთან და თურქეთთან კავშირებს განამტკიცებდა (Garibov, 2016 წ.).

ბოტსვანის მილსადენმა 2002 წელს მიიღო საბოლოო საინვესტიციო გადაწყვეტილება და 2005 წელს დასრულდა. მიუხედავად იმისა, რომ ნავთობის გაყვანის დაწყებისთვის შევარდნაძე ხელისუფლებაში უკვე აღარ იყო (ვარდების რევოლუციის შემდეგ, 2003 წელს გადადგა), მათი ურთიერთთანამშრომლობის პროექტი უცვლელ მემკვიდრეობად დარჩა. შემდგომი ენერგეტიკული პროექტები, მათ შორის, სამხრეთ კავკასიის გაზსადენი და სამხრეთგაზის დერეფანი, იმავე მარშრუტებზე გადიოდა და ბოტსვანის განვითარების პერიოდში ჩამოყალიბებული ინსტიტუციური ურთიერთობების საფუძველს ეყრდნობოდა.

ენერგეტიკის მიღმა ეკონომიკური და კულტურული განზომილებები

ენერგეტიკული თანამშრომლობა მათი ურთიერთობის ყველაზე ხილულ განზომილებას წარმოადგენდა, მაგრამ ალიევმა და შევარდნაძემ ორი ქვეყნის ფართო ეკონომიკურ ინტეგრაციასაც შეუწყეს ხელი. 1990-იანი წლების ბოლოსა და 2000-იანი წლების დასაწყისში, სავაჭრო ურთიერთობები მნიშვნელოვნად გაფართოვდა, ხოლო აზერბაიჯანი საქართველოს ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან სავაჭრო პარტნიორად იქცა. ასევე, მნიშვნელოვან ერთობლივ ინიციატივას წარმოადგენდა TRACECA-ის (ევროპა-კავკასია-აზია სატრანსპორტო დერეფანი) პროექტის განვითარება, რომელიც მიზნად ისახავდა ცენტრალური აზიისა და კავკასიის ევროპულ ბაზრებთან დამაკავშირებელი სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას (Ziyadov, 2012 წ.). ორივე ლიდერი ამ პროექტს მტკიცედ უჭერდა მხარს, ვინაიდან ორივე კარგად ხედავდა მის პოტენციალს ქვეყნის ეკონომიკური პერსპექტივებისა და გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის ამაღლების კუთხით. ალიევ-შევარდნაძის ურთიერთობამ, ასევე, გაამყარა კულტურული და სოციალური კავშირი. ორივე ლიდერი ეთნიკურ უმცირესობათა უფლებების, კერძოდ, საქართველოს აზერბაიჯანული და აზერბაიჯანის ქართული უმცირესობის დაცვაზე ზრუნავდა, ვინაიდან ორივე ხვდებოდა, რომ ამ თემების მდგომარეობა ორმხრივ ურთიერთობებზე დადებითად აისახებოდა. საგანმანათლებლო გაცვლითმა და ორი ქვეყნის საერთო ისტორიული მემკვიდრეობის წარმომჩენმა კულტურულმა პროგრამებმა ორივე საზოგადოებას ახალი, ორმხრივ ურთიერთობათა მომხრე საზოგადოებრივი ფენა შესძინა.

დასკვნა. ჰეიდარ ალიევისა და ედუარდ შევარდნაძის ურთიერთობა ფასეულ მეცნიერულ მასალას იძლევა იმის გასარკვევად, თუ რა გავლენა შეიძლება ჰქონდეს სახელმწიფოთა მეთაურებს შორის პირად კავშირებს ორმხრივ ურთიერთობებზე, განსაკუთრებით გარდამავალ პოლიტიკურ გარემოში. მათმა გააზრებულმა კავშირმა ხელი შეუწყო ისეთ სტრატეგიულ ინიციატივებს, რომლებმაც სამხრეთ კავკასიის რეგიონზე გრძელვადიანი გავლენა მოახდინა. მათ შორის, ყველაზე

მნიშვნელოვანია ენერგეტიკული ინფრასტრუქტურის შექმნა, რომელმაც რეგიონული ურთიერთდაკავშირებულობა ხელახლა განსაზღვრა და რუსული გავლენა შეამცირა.

ამ ანალიზიდან რამდენიმე ძირითადი დასკვნა გამომდინარეობს:

1. ლიდერების საერთო გამოცდილება ნდობის ისეთ საფუძველს ქმნის, რომელიც თანამშრომლობას ხელს უწყობს მგრძობიარე სტრატეგიულ საკითხებშიც კი;

2. პირადი ურთიერთობები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ინსტიტუციური გარდამავლობის პერიოდებში, უზრუნველყოფს სტაბილობასა და უწყვეტობას, რაც ჩვეულებრივი, დიპლომატიური მექანიზმებით შეიძლება წარუმატებელი ყოფილიყო (Wheatley, 2005 წ.);

3. ლიდერთა შორის ურთიერთობებს შეუძლია თანამშრომლობის ისეთი ჩარჩოები შექმნას, რომლებიც კონკრეტული ლიდერების მმართველობის ვადებს სცდება: ალიევ-შევარდნადის მიერ ჩამოყალიბებული სტრატეგიული პარტნიორობა ძირითადად გაგრძელდა მათ მემკვიდრეებთანაც, ყველაზე თვალსაჩინოდ — ენერგეტიკული თანამშრომლობისა და დასავლურ ინსტიტუტებთან ინტეგრაციის სახით;

4. პირად დიპლომატიას გარკვეული შეზღუდვები გააჩნია და ის ვერ ძლევს სტრუქტურულ შეზღუდვებს. მჭიდრო ურთიერთობის მიუხედავად, ალიევსა და შევარდნაძეს ყველა რეგიონული გამოწვევის განეიტრალება არ შეუძლოთ. მთიანი ყარაბაღის, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტები გადაუჭრელი დარჩა, ხოლო რუსეთის გავლენა, თუმცა შეზღუდული, მაინც მძლავრი რჩებოდა (Yakobashvili & Kulick, 2015 წ.);

5. პოლიტიკოსებისათვის ეს მაგალითი ერთგვარი გამოცდილების გაზიარებაა სტრატეგიული პარტნიორობის განვითარებაში ლიდერობის დონის დიპლომატიის ღირებულების შესახებ; ამასთანავე, ხაზს უსვამს თანამშრომლობის ინსტიტუციონალიზების მნიშვნელობას, რათა ის კონკრეტული ლიდერების ცვლილების შემდეგაც გაგრძელდეს;

6. ალიევ-შევარდნადის მემკვიდრეობა სამხრეთ კავკასიის დღევანდელლობაში კვლავ აქტუალურია და საინტერესო საკვლევი მასალაა, ხოლო მათი პირადი დიპლომატია — საბჭოური გამოცდილებიდან ამოზრდილი, მაგრამ პოსტსაბჭოური რეალობებისთვის ადაპტირებული — ცხადყოფს, თუ რამდენად ღრმად შეუძლია ინდივიდუალურ ლიდერობას გავლენა მოახდინოს ეროვნულ ტრანსფორმებზე ისტორიის გარდამტეხ ეპოქებში.

გამოყენებული ლიტერატურა

Brzezinski, Z. (1997). *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives*. Basic Books.

Cheterian, V. (2008). *War and peace in the Caucasus: Russia's troubled frontier*. Hurst & Company.

Chikovani, N. (2020). The de-Sovietization and nationalization of history in post-Soviet Georgia. In E. Rozhdstvenskaya (Ed.), *The role of history and collective memory in contemporary society* (pp. 133–152). Routledge.

Garibov, A. (2016). The Trans-Caspian corridor: Geopolitics of transportation in Central Eurasia. *Caucasus International*, 6(1), 67–83.

German, T. (2016). *Regional cooperation in the South Caucasus: Good neighbours or distant relatives?* Routledge.

Ismayilov, M. (2014). Power, knowledge, and pipelines: Understanding the politics of Azerbaijan's foreign policy. *Caucasus Survey*, 2(1–2). <https://doi.org/10.1080/23761199.2014.11417291>

Karagiannis, E. (2002). *Energy and security in the Caucasus*. Routledge.

- Kubicek, P. (2009). The Commonwealth of Independent States: An example of failed regionalism? *Review of International Studies*, 35(S1), 237–256. <https://doi.org/10.1017/S026021050900850X>
- Lynch, D. (2004). *Engaging Eurasia's separatist states: Unresolved conflicts and de facto states*. United States Institute of Peace Press.
- Mehdiyeva, N. (2011). *Power games in the Caucasus: Azerbaijan's foreign and energy policy towards the West, Russia and the Middle East*. I.B. Tauris.
- O'Hara, S. (2004). Great game or grubby game? The struggle for control of the Caspian. *Geopolitics*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/14650040412331307906>
- Pirani, S. (2009). Russo-Georgian war of August 2008: Energy impact in context. In S. E. Cornell & S. F. Starr (Eds.), *The guns of August 2008: Russia's war in Georgia* (pp. 214–238). M.E. Sharpe.
- Sabanadze, N. (2010). *Globalization and nationalism: The cases of Georgia and the Basque Country*. Central European University Press.
- Saparov, A. (2014). From conflict to autonomy: The politics of ethnic accommodation in Soviet Transcaucasia. *Central Asian Survey*, 33(1). <https://doi.org/10.1080/02634937.2013.843534>
- Tokluoglu, C. (2011). The political discourse of the Azerbaijani elite on the Nagorno-Karabakh conflict (1991–2009). *Europe-Asia Studies*, 63(7), 1223–1252. <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.592272>
- Valiyev, A. (2009). Victim of a 'war of ideologies': Azerbaijan after the Russia-Georgia war. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 17(3).
- Wheatley, J. (2005). *Georgia from national awakening to Rose Revolution: Delayed transition in the former Soviet Union*. Ashgate.
- Yakobashvili, T., & Kulick, J. (2015). Can Georgia and Russia make peace? *The Washington Quarterly*, 38(2). <https://doi.org/10.1080/0163660X.2015.1064704>
- Yunusov, A. (2007). *Azerbaijan in the early of XXI century: Conflicts and potential threats*. Adiloglu.
- Ziyadov, T. (2012). *Azerbaijan as a regional hub in Central Eurasia: Strategic assessment of Euro-Asian trade and transportation*. Azerbaijan Diplomatic Academy (ADA).